

Rozdział 3

RYZIKO PODATKOWE ZWIĄZANE Z VAT W CZASACH PANDEMII¹

<https://doi.org/10.18559/978-83-8211-182-8/3>

Łukasz Pastuszka

Krajowa Administracja Skarbowa
lukasz-pastuszka@o2.pl

Tax risk in VAT during the pandemic

Abstract

Purpose: The purpose of this chapter is to analyse the risk resulted from COVID-19 pandemic, the increase of the risk for the entrepreneurs concerning unconscious participation in tax fraud. This chapter pictures the difficulties taxpayers have faced and in which areas entrepreneurs should pay extra caution when participating in business transactions. This will enable to illustrate the problems taxpayers faced during the COVID-19 pandemic.

Design/methodology/approach: Analysis based on the author's experience, theses based on decisions of administrative courts, data published by the Ministry of Finance and publications concerning of the COVID-19 pandemic.

Findings: The analysis showed that the COVID-19 pandemic relevantly influenced the risk of the entrepreneur's unwitting participation in tax fraud. The pandemic increases the interest in illegal activities aimed at rapid profit, caused by emerging "opportunity", the occurrence of new conditions. At the same time, it significantly hindered the verification processes of contractors. It is more difficult for an entrepreneur to demonstrate due diligence than in the previous period. For this reason, entrepreneurs should be particularly careful in economic transactions, especially those concluded with new contractors.

Keywords: VAT fraud, entrepreneur's due diligence in VAT, tax risk, COVID-19 pandemic.

¹ Prezentowane w publikacji stanowisko nie stanowi opinii KAS, lecz wyłącznie opinię jej autora.

Sugerowane cytowanie:

Pastuszka, Ł. (2023). Ryzyko podatkowe związane z VAT w czasach pandemii. W: E. Małecka-Ziembińska (red.), *Oszustwa związane z VAT w dobie pandemii i cyfryzacji gospodarki* (s. 61–72). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-182-8/3>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Wstęp

Wielu przedsiębiorców zadaje sobie pytanie, czy w czasach pandemii powinni zachować szczególną ostrożność w zawieranych transakcjach gospodarczych. Czy zmieniona sytuacja w istotny sposób wpłynęła na ryzyko podatkowe związane z nieświadomym udziałem w oszustwie podatkowym? Jakie czynniki mogą mieć wpływ na to ryzyko? Odpowiedź nie jest prosta, ponieważ brak jest jeszcze szczegółowych badań w tym zakresie. Natomiast możliwa jest do przeprowadzenia analiza czynników, które wpływają na to ryzyko. Jej wyniki zostały przedstawione w niniejszym rozdziale.

1. Ryzyko podatkowe – wybrane zagadnienia

Zdefiniowanie ryzyka nie jest łatwym zadaniem. W literaturze przedmiotu można spotkać różne znaczenia tego pojęcia. Ryzyko „jest definiowane na bazie różnych nauk i teorii, m.in. w ekonomii, naukach behawioralnych, naukach prawnych, psychologii, statystyki, ubezpieczeniach, teorii prawdopodobieństwa i innych” (Czerwonka i in., b.d.).

W piśmiennictwie wskazuje się, że ryzyko jako zdarzenie może mieć charakter pozytywny i negatywny. Tym samym może być rozpatrywane jako swego rodzaju szansa, możliwość bądź też jako potencjalne zdarzenie o charakterze negatywnym, które zagraża osiągnięciu założonego celu przez organizację. Niewątpliwie dominuje negatywny aspekt postrzegania ryzyka, na co wpływ miał splot zagrożeń obserwowanych w ostatnich latach, takich jak zmiany klimatyczne, zakłócenia łańcucha dostaw, wstrząsy polityczne i społeczne czy globalna pandemia (Przybylska, 2023, s. 34).

Pojęcie ryzyka podatkowego wiąże się z błędnym lub nieterminowym wykonaniem zobowiązań podatkowych (Przybylska, 2023, s. 41). Jest też definiowane jako szczególny rodzaj „ryzyka biznesowego związanego zarówno z występowaniem określonych sankcji, jak i nieoptymalnym sterowaniem wydatkami. Istotą tego ryzyka jest brak pewności co do konsekwencji podatkowych zrealizowanych, bieżących lub przyszłych operacji gospodarczych. Wynika ono z działań podejmowanych w otoczeniu podatkowym oraz w przedsiębiorstwie, a także z zaniechań w sferze regulacji i decyzji podmiotu. Rozumiane jest ono najczęściej jako ryzyko wystąpienia błędu, opóźnienia rozliczeń podatkowych, czy też wystąpienia nieprawidłowości narażających podatnika na zaległości podatkowe oraz związane z tym odsetki i ewentualne kary” (Żak, b.d.).

Pandemia COVID-19 w oczywisty sposób wpłynęła na postrzeganie ryzyka jako zdarzenia negatywnego, szczególnie w przypadku ryzyka podatkowego. Na potrzeby niniejszego rozdziału należy zatem odpowiedzieć na pytanie: jak zdefiniować ryzyko podatkowe w kontekście pandemii COVID-19? Istnieje wiele klasyfikacji ryzyka, przy czym najczęściej wyróżnia się ryzyko wewnętrzne i zewnętrzne (Przybylska, 2023, s. 34). Ryzyko wewnętrzne jest zdarzeniem, którego źródło powstania co do zasady znajduje się wewnątrz organizacji. Oznacza to, że może być ono stosunkowo łatwo ograniczone, a nawet całkowicie wyeliminowane. Przykładowo źródłem ryzyka podatkowego wewnętrznego mogą być takie zdarzenia jak (Żak, b.d.):

- niedopełnienie wymogów formalnych określonych przepisami prawa podatkowego,
- brak sformalizowanych i precyzyjnych procedur podatkowych,
- brak efektywnego zarządzania wiedzą podatkową pracowników,
- brak precyzyjnych podziałów obowiązków,
- brak współpracy w zakresie obiegu dokumentów oraz informacji pomiędzy jednostkami organizacyjnymi przedsiębiorstwa,
- ograniczony wpływ działu finansowego na planowanie transakcji i kształt zapisów umów.

Natomiast ryzyko zewnętrzne powstaje w otoczeniu organizacji. Ma ona ograniczoną możliwość oddziaływania na to ryzyko. Ryzyko podatkowe zewnętrzne może być związane z następującymi zdarzeniami (Żak, b.d.):

- zmieniające się otoczenie prawne,
- fiskalizm organów skarbowych,
- niejednolita i zmieniająca się interpretacja prawa podatkowego,
- zmieniające się linie orzecznictwa sądowego.

W ocenie autora ryzyko podatkowe w czasach pandemii COVID-19 należy analizować przede wszystkim jako ryzyko zewnętrzne spowodowane zmianą otoczenia biznesowego. Podatnicy mają bowiem ograniczoną możliwość wyeliminowania lub zminimalizowania negatywnych zdarzeń, jakie mogą powstać w czasie pandemii. Z kolei ryzyko podatkowe wewnętrzne będzie miało mniejsze znaczenie. Podatnicy mogą podjąć działania, które takie ryzyko ograniczy lub całkowicie wyeliminuje. W stosunkowo łatwy sposób możliwe jest określenie potencjalnych obszarów ryzyka w zakresie procedur związanych ze stosowaniem prawa podatkowego lub z zasobami ludzkimi przedsiębiorstwa i organizacji pracy w dobie pandemii.

Analizując, w jakim obszarze nastąpił znaczący wzrost ryzyka podatkowego spowodowanego pandemią COVID-19, w jaki sposób może się to ryzyko zmateriałizować, należy wskazać na ryzyko nieświadomego udziału podatnika w oszustwie podatkowym. Szczegółowa analiza, jakie czynniki mogą mieć wpływ na to ryzyko

oraz jakie działania podatnik może podjąć w celu zabezpieczenia swojej pozycji podatkowej w zawieranych transakcjach gospodarczych, zostanie przeprowadzona w dalszej części rozdziału.

2. Wzrost ryzyka nieświadomego udziału w oszustwie związanym z VAT

Nie ma wątpliwości, że pandemia wywołana koronawirusem SARS-CoV-2, tj. pandemia COVID-19, miała istotny wpływ zarówno na społeczeństwo, jak i na sytuację gospodarczą. Skutki pandemii były tak duże i znaczące dla gospodarek narodowych, że zaczęto mówić o występowaniu kryzysu pandemicznego, zwanego również kryzysem COVID-19 bądź kryzysem 2020+ (Kańduła i Przybylska, 2022, s. 5). W czasie pandemii wzrasta ryzyko podatkowe związane z różnego rodzaju oszustwami, w tym oszustwami podatkowymi. Zjawisko to jest widoczne zwłaszcza w obszarze VAT, którego konstrukcja szczególnie umożliwia popełnianie oszustw podatkowych. Następuje wzrost zainteresowania nielegalnymi działaniami ukierunkowanymi na szybki zysk z uwagi na pojawiające się w nowych specyficznych warunkach „okazje”. W takich przypadkach zawsze tworzą się grupy osób, które za pomocą różnych nielegalnych środków bez skrupułów próbują wykorzystać zmienioną sytuację do nieuczciwego zarobienia pieniędzy. Zagrożenie w tym zakresie dotyczy zarówno państwa ze względu na ryzyko uszczuplenia budżetu z należnych wpływów podatkowych, jak i prywatnych przedsiębiorców, którzy nieświadomie mogą stać się uczestnikami oszustwa podatkowego.

Ekstremalne sytuacje w gospodarce powodują również, że przestępstwami podatkowymi interesują się nie tylko zorganizowane grupy przestępcze, ukierunkowane na popełnianie oszustw podatkowych, lecz również podmioty, które w innych okolicznościach nie byłyby zainteresowane tego typu działalnością. Dopiero stan nadzwyczajny spowodował, że zaczęły rozważać taką możliwość. Katalizatorem takich zachowań może być pogorszenie się sytuacji ekonomicznej przedsiębiorcy na skutek stanu nadzwyczajnego. Są to także podmioty, które chcą w łatwy sposób osiągnąć zysk – liczą na brak działania państwa, co pozwoli im na zrekomensowanie poniesionych strat w działalności gospodarczej. Przykładowo firma ponosząca straty, skuszona perspektywą zarobku, może uczestniczyć w karuzeli podatkowej jako bufor, bez angażowania własnych środków finansowych i bez konieczności szukania kontrahentów. Udział w oszustwie podatkowym legalnych podmiotów, z ugruntowaną historią podatkową, zaliczanych do grupy niskiego ryzyka, stanowi poważne wyzwanie dla organów podatkowych i przedsiębiorców. Realnie wpływa na zwiększenie trudności w wykryciu oszustwa. Z kolei przedsiębiorcy z uwagi na dotychczasową wiarygodność partnera biznesowego mogą

odstąpić od standardowych procedur weryfikacyjnych, co może mieć wpływ na ocenę danej transakcji przez służby skarbowe. Stanowi to szczególne zagrożenie dla tych firm, które w czasie pandemii chciały szybko nadrobić straty, wynikające np. z niezapłaconych faktur (Zalewski, 2020).

Ponadto czynnikiem zachęcającym do popełniania oszustw podatkowych jest nadal niski poziom świadomości w społeczeństwie zagrożeń wynikających z przestępczości podatkowej, społeczna pobłażliwość wobec tych przestępstw, swego rodzaju przyzwolenie na oszukiwanie państwa. Nie dostrzega się związku między takim procederem, stanem finansów państwa a własnym interesem. Pomija się fakt, że „utracone dochody z podatku VAT bardzo negatywnie wpływają na wydatki publiczne na dobra i usługi publiczne, takie jak szkoły, szpitale i transport, z których wszyscy korzystamy” (Komisja Europejska, 2021). W sprawozdaniu Komisji Europejskiej opublikowanym 2 grudnia 2021 r. czytamy: „szacuje się, że w 2019 r. państwa członkowskie UE straciły łącznie około 134 mld euro z tytułu podatku od wartości dodanej (VAT). Tyle wynosi kwota dochodów utraconych w wyniku oszustw związanych z VAT, uchylania się od płacenia i unikania opodatkowania VAT oraz praktyk w zakresie optymalizacji podatkowej, a także w wyniku upadłości i niewypłacalności finansowej oraz błędów obliczeniowych i administracyjnych” (Komisja Europejska, 2021). Jednocześnie wskazano w raporcie, że: „Mimo że ogólna luka w podatku VAT zmniejszała się w latach 2015–2019, całkowity wpływ pandemii COVID-19 na popyt konsumpcyjny, a co za tym idzie, również dochody z VAT w 2020 r. pozostaje nieznany” (Komisja Europejska, 2021). Z kolei według danych Ministerstwa Finansów w 2021 r. luka VAT w Polsce spadła do 4,3% (MF, 2022), a według szacunkowych danych w 2022 r. nieznacznie wzrosła – do poziomu 4,9% (MF, 2023a).

Wpływ na zmniejszenie luki VAT w ostatnich latach miało podjęcie szeregu działań mających przeciwdziałać temu zjawisku, przede wszystkim w obszarze oszustw związanych z VAT. Można do nich zaliczyć zmiany w przepisach prawa karnego i karnego skarbowego polegające na zaostrzeniu sankcji za czyny zabronione związane z oszustwami podatkowymi (o czym szerzej w rozdziale 5). Przykładowo w 2017 r. weszły w życie przepisy wprowadzające do katalogu przestępstw tzw. zbrodnie vatowskie, zaostrzające kary za wystawianie lub posługiwanie się fakturą, która została podrobiona, przerobiona lub poświadczona nieprawdą. W skrajnych przypadkach na sprawcę może zostać nałożona nawet kara 25 lat pozbawienia wolności (Marszałek & Mocarski Lawyers, 2022). Wprowadzono również zmiany w przepisach prawa podatkowego, mające na celu uszczelnienie systemu VAT, w tym m.in. mechanizm podzielonej płatności. Stworzono nowe narzędzia, takie jak jednolite pliki kontrolne oraz system teleinformatyczny izby rozliczeniowej (STIR). W istotny sposób wpłynęły one na możliwości analityczne organów podatkowych i na podejmowanie szybszych działań. Skonstruowano także narzędzia, które pozwoliłyby przedsiębiorcom skuteczniej weryfikować kontrahentów, np. za pomocą wykazu podatników VAT, tj. tzw. białej listy. Z kolei w 2018 r. Ministerstwo

Finansów opublikowało dokument *Metodyka w zakresie oceny dochowania należytej staranności przez nabywców towarów w transakcjach krajowych*, który określiło „drogowskazem dla przedsiębiorców” wskazującym na możliwe działania podatnika istotnie zwiększające prawdopodobieństwo dochowania przez niego należytej staranności w danej transakcji handlowej² (MF, 2018, 2023b).

Wymienione mechanizmy miały istotny wpływ na zmniejszenie luki VAT w ciągu ostatnich lat, na co również wskazują przywołane dane Ministerstwa Finansów. Jednakże należy zaznaczyć, że Ministerstwo nie pokazuje, jaki jest udział oszustw podatkowych w luce VAT w latach 2019–2022 i wpływ pandemii na ich skalę. Jest jeszcze zbyt wcześnie, aby ocenić, czy wskutek pandemii nastąpił wzrost oszustw związanych z VAT. Pomimo braku danych możliwe jest jednak wskazanie czynników, które zwiększają ryzyko przedsiębiorcy nieświadomego udziału w oszustwie.

3. Ryzyka podatkowe w transakcjach gospodarczych w czasach pandemii

Niewątpliwie czynnikiem, który na początku pandemii mógł zachęcać do popełniania oszustw w zakresie VAT, była dająca się zauważyć zmiana w działaniu organów podatkowych. Pandemia COVID-19 nie pozostała bez wpływu na pracę organów państwa, w tym służb skarbowych. Działanie tych urzędów było utrudnione wskutek wprowadzonych ograniczeń, m.in. w kontaktach międzyludzkich, zwłaszcza w początkowym okresie pandemii. Widać to doskonale, jeżeli porówna się liczbę przeprowadzonych kontroli celno-skarbowych w latach 2019–2021. W 2019 r. naczelnicy urzędów celno-skarbowych zrealizowali 2621 takich kontroli (MF – KAS, 2020). W roku 2020 można zaobserwować ich spadek, ponieważ liczba kontroli celno-skarbowych wyniosła 2083 (Minister Finansów, 2021). Natomiast w 2021 r. nastąpiła dynamizacja działań w tym obszarze – w okresie od stycznia do listopada przeprowadzono 2485 takich kontroli (MF – KAS, 2021). Według Ministerstwa Finansów „Większa aktywność kontrolna [w roku 2021 – Ł.P.] jest związana m.in. ze zmniejszeniem restrykcji pandemicznych, co pozwoliło na powrót do normalnego tempa prowadzonych działań, ale też z koniecznością uruchomienia kontroli z uwagi na wyniki analizy ryzyka” (Koślicki, 2022).

Na podstawie zaprezentowanych danych widoczny jest spadek aktywności organów podatkowych w początkowym okresie pandemii, który ewidentnie spowodowany był czynnikami niezależnymi od organów państwa. Mógł być jednak potraktowany jako okoliczność ułatwiająca popełnienie oszustwa podatkowego, chociażby poprzez opóźnienie momentu jego wykrycia. Ma to istotne znaczenie

² Szerzej na ten temat w rozdziale 7 monografii.

szczególnie w oszustwach typu karuzelowego, w których poza wymyśleniem schematu przestępstwa bardzo dużą wagę przykładają się do zaplanowania czynności, które mają opóźnić wykrycie procederu przez służby skarbowe, a w najlepszym razie ułatwić zatarcie śladów oszustw i nadużyć. Ryzyka związane z organizacją pracy w czasie pandemii dotyczą również przedsiębiorców. Wprowadzona praca zdalna, zwłaszcza w przypadku pracowników księgowości i działów podatkowych, mogła mieć negatywny wpływ np. na ocenę wiarygodności kontrahentów, chociażby wskutek ich pobieżnej weryfikacji (Zalewski, 2020).

Kolejny czynnik zwiększający ryzyko przedsiębiorcy nieświadomego udziału w oszustwie VAT pojawia się w przypadku zmiany profilu działalności firmy. Pandemia COVID-19 spowodowała, że część przedsiębiorców zostało zmuszonych do zmiany branży. Wpływ na to miały różne okoliczności, np.:

- czynniki ekonomiczne, takie jak obniżenie dochodów czy nawet występowanie strat,
- redukcja popytu na niektóre usługi i towary, np. usługi gastronomiczne, turystyczne,
- trudności spowodowane brakiem dostępności surowców czy podzespołów i części, powodujące zaburzenia w dystrybucji niektórych towarów,
- ogromny popyt na towary związane z ochroną zdrowia,
- możliwość zwielokrotnienia zysków poprzez udział w szybkich transakcjach.

Przedsiębiorcy byli zmuszeni podejmować szybkie decyzje, często nie dysponując wiedzą ani doświadczeniem w nowym obszarze działalności. Sprzyjało to zaangażowaniu się w transakcje, które mogły być oszustwami podatkowymi, zwłaszcza gdy przedsiębiorca ze względu na złą sytuację finansową poszukiwał jakichkolwiek możliwości uzyskania dochodu. Ponadto zmiana profilu działalności zazwyczaj wiąże się z nawiązaniem kontaktów handlowych z nowymi kontrahentami, z którymi wcześniej firma nie współpracowała, preferując zakupy u sprawdzonych podmiotów, niewymagających dodatkowej weryfikacji. Co więcej, mogło to wymusić konieczność podejmowania współpracy transgranicznej, w której przedsiębiorca wcześniej nie uczestniczył, w związku z czym nie miał odpowiedniego doświadczenia podatkowego w tym obszarze.

Chcąc uniknąć ryzyka wplątania się w oszustwo VAT, podatnicy tworzyli własne schematy działania w celu weryfikowania kontrahentów. Jednak pandemia COVID-19 spowodowała, że nawet jeśli firma przed marcem 2020 r. miała opracowany mechanizm zapewniający rzetelną weryfikację kontrahentów, to część przedsiębiorców odstępowała od niego, będąc nieprzygotowana na tak radykalne zmiany, jakie nastąpiły w efekcie epidemii. Zmiany związane były przede wszystkim z ograniczeniem kontaktów osobistych, co mogło mieć istotny wpływ na ocenę danej transakcji przez służby skarbowe.

Analizując przypadki uwikłania przedsiębiorcy w oszustwo podatkowe, należy stwierdzić, że najczęściej występują sytuacje, gdy uczestniczy on w transakcji

handlowej, w której rzeczywistym dostawcą towaru lub świadczącym usługę jest inny podmiot niż ten, który został wskazany na fakturze dokumentującej transakcję. W przypadku ujawnienia przez fiskusa nierzetelnej faktury jedyną możliwością zachowania prawa do odliczenia VAT jest wykazanie, że nabywca nie miał świadomości uczestniczenia w oszustwie podatkowym, a okoliczności przeprowadzenia transakcji wskazują, że dochował on należytej staranności w jej przebiegu. W przeciwnym razie zostanie pozbawiony prawa do odliczenia podatku naliczonego. Co więcej, może ponieść odpowiedzialność karną lub karną skarbową z tytułu posłużenia się nierzetelną fakturą. Takiemu podatnikowi grozi również dodatkowa sankcja VAT, która obecnie wynosi w zależności od przypadku 15, 20, 30, a nawet 100% wartości zakwestionowanego podatku (Ustawa, 2004, art. 112b, 112c). Dlatego też zmiana schematu działań przedsiębiorcy może stanowić dla niego istotne ryzyko podatkowe, zwłaszcza w przypadku ograniczenia kontaktu z kontrahentem wyłącznie do kontaktu zdalnego.

Brak wizyty w siedzibie czy miejscu prowadzenia działalności kontrahenta według organów podatkowych wskazuje na brak dochowania przez przedsiębiorcę należytej staranności. Dotyczy to przede wszystkim transakcji o znacznej wartości, zwłaszcza gdy towar został nabyty od znikającego podatnika, który nie dysponował odpowiednim zapleczem materiałowo-organizacyjnym. W takich przypadkach organy podatkowe rozstrzygając sprawę na niekorzyść podatnika w uzasadnieniu decyzji argumentują, że choćby jedna wizyta, zwłaszcza w momencie nawiązywania współpracy, pozwoliłaby podatnikowi uzyskać wiedzę, że jego kontrahent nie może być rzeczywistym dostawcą towaru.

Sformułowany wniosek potwierdzają orzeczenia sądów administracyjnych, które oddalają skargi na decyzje organów podatkowych oparte w dużej mierze na przywołanej argumentacji. Dowodzi to, że w praktyce bezpośredni kontakt w siedzibie kontrahenta lub miejscu prowadzenia działalności gospodarczej jest jedną z ważniejszych przesłanek dowodowych dochowania należytej staranności. Jak wynika z tego, zaniechanie bezpośrednich kontaktów z kontrahentami w dobie pandemii mogło powodować istotne ryzyko nieświadomego uczestniczenia w oszustwie podatkowym. W celu jego zminimalizowania przedsiębiorca powinien być w stanie udowodnić, że mimo braku wizyty w siedzibie kontrahenta zachował podczas transakcji standardy należytej staranności. W pierwszym rzędzie powinien zabezpieczyć dokumentację handlową, w tym wszelką korespondencję, również e-mailową. Ponadto powinien zweryfikować, zwłaszcza w przypadku nowej na rynku firmy, czy ma ona stronę internetową i czy jest ona aktualna, czy adres skrzynki e-mailowej nie budzi wątpliwości oraz czy osoby podające się za upoważnione do reprezentowania firmy w rzeczywistości mogą występować w takiej roli. Warto również za pomocą wykazu podatników VAT (białej listy) sprawdzić historię rejestracyjną kontrahenta. Ostatecznie przedsiębiorca winien rozważyć zapłatę za fakturę za pomocą mechanizmu podzielonej płatności, tj. na wyodrębniony rachunek VAT, nawet jeżeli nie ma takiego obowiązku. Wymienione czynności w istotny

sposób wpływają na ocenę działań przedsiębiorcy, tzn. czy pozostawał w dobrej wierze, przeprowadzając kwestionowane transakcje.

Kolejne zagrożenie dla przedsiębiorców w zakresie VAT jest związane z ustaleniem prawidłowej ceny transakcji. W czasach pandemii było to znacznie utrudnione z uwagi na niestandardowe czynniki, które w znaczący sposób mogły, zwłaszcza w krótkim okresie, wpływać na cenę. Trudno obiektywnie stwierdzić, czy dana cena była adekwatna, tym bardziej jeżeli taka ocena będzie dokonywana po pewnym czasie, w zmienionych okolicznościach. Pechowy przedsiębiorca, który zawarł transakcję z nieuczciwym kontrahentem, w przypadku ustalenia niestandardowej ceny może znaleźć się w niekorzystnej sytuacji procesowej. Dotyczy to zarówno zniżenia, jak i zawyżenia ceny (szczególnie gdy kontrahent okaże się znikającym podatnikiem, który nie odprowadził do budżetu państwa należnego VAT z tytułu przeprowadzonej transakcji). Jeśli transakcja znacznie odbiega cenowo od innych transakcji tego typu na rynku lub z innymi kontrahentami, powinna wzbudzić uzasadnione wątpliwości nabywcy. W przeciwnym razie według organu podatkowego może to świadczyć że podatek nie dochował należytej staranności.

W dobie pandemii wzrost ryzyka dla przedsiębiorcy związanego z VAT wynika również ze zmiany schematu działań w zakresie przewozu towarów, zwłaszcza jeżeli jest zlecany osobie trzeciej, zmieniają się zasady transportu towarów, jego ubezpieczenia itp., w szczególności jeśli na skutek zmian przedsiębiorca traci kontrolę nad procesem transportu, np. nie zna rzeczywistego miejsca załadunku i wyładunku towarów, bez jego wiedzy transport zlecany jest podwykonawcy, nie jest jasne, kto odpowiada za towar w trakcie transportu, lub odstępuje od jego ubezpieczenia. Takie zmiany w przypadku przeprowadzenia transakcji z nieuczciwym kontrahentem mogą stanowić podstawę do negatywnej oceny transakcji przez organ podatkowy pod kątem zachowania prawa do odliczenia VAT. Przedsiębiorca powinien umieć wykazać, dlaczego odstąpił od dotychczasowych standardowych praktyk, które stosował w swoich transakcjach handlowych. Jak wynika z rozważań, wszelkie działania przedsiębiorcy spowodowane pandemią, skutkujące odstępniem od dotychczasowych zasad zawierania transakcji handlowych, mogą stanowić dla niego istotne ryzyko w przypadku przeprowadzenia transakcji z podmiotem, który okaże się nierzetelny. Należy jednocześnie pamiętać, że okres, w którym organy podatkowe mogą weryfikować rzetelność transakcji, wynosi co do zasady 5 lat. Co więcej, ocena transakcji zawartej w czasie pandemii będzie przeprowadzona w późniejszym okresie, kiedy występują już zupełnie inne realia, a stan wiedzy przedsiębiorców i organów podatkowych znacznie się różni od tej, którą posiadali w czasie pandemii, w momencie zawierania transakcji. Dlatego też, jeśli to możliwe, przedsiębiorcy nie powinni odstępować od podejmowania podstawowych działań weryfikacyjnych, zwłaszcza w przypadku rozpoczynania współpracy gospodarczej z nowymi kontrahentami.

Analizując zagrożenia związane ze zwiększonym w czasie pandemii ryzykiem uczestniczenia w transakcji z nieuczciwym kontrahentem, nie sposób pominąć

kwestii możliwości wstrzymania należnego przedsiębiorcy zwrotu VAT. Na podstawie art. 87 ust. 2 ustawy o podatku od towarów i usług (Ustawa, 2004), jeżeli naczelnik urzędu skarbowego poweźmie uzasadnione wątpliwości co do zasadności zwrotu VAT, może przedłużyć termin jego zwrotu, który ustawowo w zależności od spełnionych warunków wynosi 15, 25, 60 lub 180 dni. W przypadku ustalenia przez organy podatkowe, że przedsiębiorca na skutek zawarcia transakcji z nieuczciwym kontrahentem posłużył się swoich rozliczeniach nierzetelną fakturą, ryzyko wstrzymania zwrotu VAT należnego podatnikowi w kontrolowanym okresie jest bardzo duże. Dopiero wykazanie przez podatnika, że w kwestionowanej transakcji działał w dobrej wierze, będzie skutkowało otrzymaniem wstrzymanego zwrotu VAT z nierzetelnej faktury. Kluczowe jest przy tym, kiedy nastąpi zakończenie czynności weryfikacyjnych przez organ podatkowy. Do tego momentu przedsiębiorca nie będzie mógł dysponować środkami finansowymi z odliczenia VAT. Oznacza to, że nawet gdy podatnik wykaże, iż mimo uczestniczenia w oszustwie podatkowym, z uwagi na zachowanie należytej staranności zachował prawo do odliczenia VAT, i zostanie to zaakceptowane przez organ podatkowy, to i tak może ponieść negatywne skutki finansowe tej sytuacji. Uzyskane odsetki za dokonany po ustawowym terminie należny zwrot VAT nie zawsze będą stanowić rekompensatę, jakiej oczekiwałby podatnik, szczególnie w dobie pandemii. Również ten aspekt powinien być brany pod uwagę w analizie zagrożeń dla przedsiębiorcy wynikających z uczestniczenia w oszustwie.

Ostatecznie nasuwa się pytanie: w jaki sposób podatnik powinien zabezpieczyć się przed udziałem w transakcji z nieuczciwym kontrahentem? Jakimi narzędziami może się posłużyć, aby starannie zweryfikować partnera biznesowego i zachować prawo do odliczenia VAT z nierzetelnej faktury w przypadku zakwestionowania przez fiskusa zawartych transakcji? Szczegółowa odpowiedź na to pytanie znajduje się w rozdziale 7. Poruszono w nim m.in. zagadnienia związane z dokumentem Ministerstwa Finansów *Metodyka w zakresie oceny dochowania należytej staranności przez nabywców towarów w transakcjach krajowych*, opisującym kryteria formalne i transakcyjne, jakie powinny być spełnione przez przedsiębiorcę w celu wykazania, że nie mógł on wiedzieć, iż uczestniczy w oszustwie podatkowym. Przybliżono tam również tematykę wpływu cyfryzacji, w tym baz danych, na działania, jakie może lub powinien podjąć przedsiębiorca, aby dochować należytej staranności w zawieranych transakcjach.

Wnioski

Podsumowując, należy stwierdzić, że pandemia COVID-19 w istotny sposób wpłynęła na ryzyko nieświadomego udziału przedsiębiorcy w oszustwie podatkowym. Zmiana zasad funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa, a więc i prowadzenia

biznesu spowodowała zmianę schematów działań przedsiębiorców, m.in. w zakresie weryfikacji kontrahentów. Wykazanie, że w danej transakcji podatnik dochował należytej staranności, jest zatem szczególnie trudne i zwiększa ryzyko poniesienia znacznych strat finansowych. W przypadku ewentualnego sporu z fiskusem może okazać się, że przedsiębiorcy o wiele trudniej jest udowodnić dochowanie należytej staranności w dobie pandemii niż we wcześniejszym okresie.

Czas pandemii dokonał tutaj znacznych zaburzeń, utrudniających stwierdzenie, jakich czynności weryfikacyjnych służby skarbowe mogą w uzasadniony sposób oczekiwać od podatnika. Co więcej brak jest jeszcze wypracowanej linii orzeczniczej, która wskazywałaby na to, jak sądy administracyjne rozstrzygają spory podatkowe, w których przedsiębiorcy, wykazując działanie w dobrej wierze, powołują się na ograniczoną możliwość weryfikacji wiarygodności kontrahenta z uwagi na przeszkody spowodowane pandemią COVID-19. Stąd przedsiębiorcy winni zachować szczególną ostrożność w przeprowadzanych transakcjach gospodarczych celem uniknięcia zagrożeń spowodowanych stanami nadzwyczajnymi, w tym pandemią COVID-19.

Bibliografia

- Czerwonka K., Cież M. i Kowal M. (b.d.). Ryzyko. W: *Encyklopedia zarządzania*. Pobrane 3 lutego 2023 z <https://mfiles.pl/pl/index.php/Ryzyko>
- Kańduła, S. i Przybylska, J. (2022). Wstęp. W: S. Kańduła i J. Przybylska (red.), *Gospodarka w cieniu pandemii COVID-19* (s. 5–7). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-104-0/0>
- Komisja Europejska. (2021, 2 grudnia). Luka w podatku VAT: mimo że luka cały czas się zmniejsza, w 2019 r. państwa UE straciły 134 mld euro dochodów z podatku VAT. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_21_6466
- Koślicki, K. (2022, 24 lutego). *Skarbowka kończy epidemię i wznowia kontrole*. <https://www.prawo.pl/podatki/liczba-kontroli-podatkowych-2021-2022-rosnie,513644.html>
- Marszałek & Mocarcki Lawyers. (2022, 10 marca). *Zbrodnia vatowska czyli nawet 25 lat pozbawienia wolności*. <https://prawo-karne-gospodarcze.pl/zbrodnia-vatowska-25-lat/>
- MF – KAS (Ministerstwo Finansów – Krajowa Administracja Skarbowa). (2020, 31 stycznia). *KAS zmniejszyła liczbę kontroli*. <https://www.gov.pl/web/kas/kas-zmniejszyła-liczbe-kontroli>
- MF – KAS. (2021, 30 grudnia). *Działania MF i KAS w 2021 roku*. <https://www.gov.pl/web/kas/dzialania-mf-i-kas-w-2021-roku>
- MF (Ministerstwo Finansów). (2018). *Metodyka w zakresie oceny dochowania należytej staranności przez nabywców towarów w transakcjach krajowych*. <https://www.podatki.gov.pl/media/4522/metodyka.pdf>
- MF. (2022). *Program konwergencji. Aktualizacja 2022*. <https://www.gov.pl/web/finanse/aktualizacja-programu-konwergencji>

- MF. (2023a). *Program konwergencji. Aktualizacja 2023*. <https://www.gov.pl/web/finanse/aktualizacja-programu-konwergencji>
- MF. (2023b, 13 lipca). *Należyta staranność. Co zrobić, aby dochować należytej staranności w kontaktach biznesowych*. <https://www.podatki.gov.pl/vat/bezpieczna-transakcja/nalezyla/>
- Minister Finansów. (2021). *Pismo Ministra Finansów, Funduszy i Polityki Regionalnej do Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 marca 2021 r., nr DNK7.054.13.2021. Wyjaśnienia do interpelacji nr 21094*. <http://orka2.sejm.gov.pl/INT9.nsf/klucz/ATTBZMD8Q/%24FILE/i21094-o1.pdf>
- Przybylska, J. (2023). Polski ład z perspektywy audytora wewnętrznego. W: E. Małecka-Ziemińska (red.), *Polski Ład a opodatkowanie dochodów. Ujęcie prawne, finansowe i ekonomiczne* (s. 31–48). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-162-0/2>
- Ustawa. (2004). Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 1570 ze zm.).
- Zalewski, Ł. (2020, 12 maja). *Koronawirus to także ryzyko podatkowe. Łatwiej jest paść ofiarą przestępców*. <https://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/1476038,vat-ryzyko-podatkowe-koronawirus.html>
- Żak, J. (b.d.). Ryzyko podatkowe. W: *Encyklopedia zarządzania*. Pobrane 3 lutego 2023 z https://mfiles.pl/pl/index.php/Ryzyko_podatkowe